

Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941, уредили Александар Кадијевић и Александра Илијевски, Београд 2021.

Разматрања визуелне културе у уметнички просперитетном раздобљу Краљевине СХС (од 1929. године Краљевина Југославија) обогаћена су међународном научном монографијом *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941*, уредника проф. др Александра Кадијевића и Александре Илијевски, истраживача-сарадника на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Монографија је проистекла из међународне научне конференције *Архитектонске усљанове и удружења, уметничке групе и часописи у Краљевини СХС/Југославији (1918–1941)*, одржане 12. и 13. децембра 2019. године, а организоване од стране Института за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду. Повод за одржавање конференције било је обележавање стогодишњице од формирања Удружења југословенских инжењера и архитекта (УЈИА) у Београду.

Монографија *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941*, објављена 2021. године у издању Института за историју уметности Фи-

лозофског факултета Универзитета у Београду, систематизована је на 378 страница и изузетан је научни допринос афирмисаних стручњака и младих истраживача историје архитектуре и визуелних уметности из Србије, Црне Горе, Хрватске, Босне и Херцеговине и Словеније. Употпуњена је функционалним илустративним приказима и одговарајућим научним цитатним апаратом. Уз уважавање досадашњих историографских доприноса, у овој монографији осветљавају се различити феномени из историје архитектуре и визуелних уметности, који су допринели формирању хетерогеног културног идентитета Краљевине СХС.

У бројним историографским студијама, са различитих аспеката је тумачена визуелна култура Краљевине СХС/Југославије, но ипак њен развој најчешће није целовито приказиван. Оно што је успоравало свеобухватно сагледавање ове истраживачки комплексне теме јесте расутост грађе, као и извесна неуједначеност регионалних историографија, проистекла из недостатка дијалога међу стручњацима са постјугословенског простора.

На овом пољу последњих десетак година направљени су значајни помаци, у оквиру којих се истиче и монографија *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941*, репрезентујући плодан експертски дијалог о тековинама међуратне визуелне културе, остварен између стручњака из региона. Истраживања у монографији су доминантно формирана око језгровитих анализа делатности институција (високошколских и стручних), као и уметничких група, удружења и часописа, који су одражавали динамичан идентитет југословенске уметничке сцене, те значајно утицали на развојне токове визуелне културе међуратног периода. На тај начин су врло вешто формиране споне у истраживању појава из историје архитектуре, урбанизма и других видова визуелних уметности, што је довело до повезивања стручњака из обе области, као и њихових различитих методолошких приступа.

Монографија интегрише четрдесет пет научних огледа који представљају основни наратив, а којима претходе „Садржај” (стр. 5–7), „Предговор уредника” (стр. 9–10), у коме су врло прецизно дефинисани основни циљеви монографије, и уводна студија уредника проф. др Александра Кадијевића „Ка одрживој синтези: југословенска међуратна визуелна култура у историографском фокусу” (стр. 11–12), у којој су слојевито образложени положај визуелне културе у политички турбулентном, али уметнички развијеном периоду Краљевине СХС/Југославије, и проблеми њеног истраживања. Тиме су будући читаоци од почетка веома добро упознати са главним циљевима монографије, као и основним изазовима са којима су се истраживачи, приликом тумачења визуелне културе Краљевине СХС/Југославије, сусретали. Наведене целине изузетно добро су обједињене са главним наративом, након кога следе садржајан „Сажетак” (стр. 367–375) на енглеском језику, и „Списак аутора” (стр. 377–378). Напомене и библиографске јединице прате доприносе аутора.

Основни наратив монографије тематски је подељен на два сегмента, на шта јасно указује и наслов монографије – *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941*. У првом делу монографије, који носи назив „Архитектура”, ослањајући се на примарне и секундарне изворе, аутори аналитички сагледавају бројне феномене из историје архитектуре и урбанизма Краљевине СХС/Југославије, кроз три функционално оформљене тематске целине: „Архитекти и институције”, „Архитекти и уметничке групе” и „Архитектура и јавност”.

Прва целина – „Архитекти и институције”, обухвата шеснаест огледа аутора: Милана Ђурића и Небојше Антешевића, Биљане Мишић, Аиде Абаџић Хоџић, Слађане Жуњић, Марије Покрајац, Тадије Стефановића, Марине Павловић, Владане Путник Прица, Александре Стаменковић, Валентине Вуковић, Ђурђије Боровњак, Ане Радованац Живанов, Александра Кадијевића, Александре Илијевски, Марије Павловић и Јелене Ненадовић и Јане Милосављевић. У радовима се анализирају законодавни оквири архитектонске струке, стање на високошколским техничким установама у Београду, Загребу и Љубљани, професионално формирање шест студената из Краљевине СХС/Југославије у једној од најмодернијих европских школа – Баухаусу, институционални оквири архитектонске делатности у Црној Гори, успешност приватне пројектантске праксе у међуратној Србији, образовна улога Архитектонског одсека Техничког факултета у Београду, генеза Клуба студената архитектуре са Архитектонског одсека Техничког факултета у Београду, допринос Школе за примену декоративне уметности Маргите Гите Предић развоју ентеријера у међуратном Београду, национални павиљони изложени на међународним изложбама у Барселони (1929), Милану (1931), Паризу (1937) и Њујорку (1939–1940) као репрезенти државне уметности, градитељство Новог Сада у међуратном периоду кроз преглед делатности овлашћених новосадских градитеља, сарадња

руског академика Николаја Петровића Краснова са државним установама, репрезентативна архитектура изграђена за радничку класу у Србији, сарадња архитекте Богдана Несторовића са Народном банком Југославије, научни и стручни доприноси архитекте Ивана Здравковића, београдски спортски објекти као примере државне архитектуре, као и допринос београдских архитеката изградњи међуратног Скопља.

У целини „Архитекти и уметничке групе” кроз четири плодна огледа сагледава се допринос архитеката Удружења уметника Земља у прихватању и развоју модерне архитектуре у Далмацији и улога Групе архитеката модерног правца (1928–1934), кроз радове о архитектурама Јану Дубовом, Милану Злоковићу и Душану Бабићу. Ова питања тумачили су Антун Баће, Дијана Милашиновић Марић, Ангелина Банковић и Јелена Гачић.

Трећа целина – „Архитектура и јавност”, усмерена је на анализу улоге стручне перидике и критике у развоју архитектонске културе. Она обједињује шест огледа о значају часописа и критике у Хрватској, зенитистичкој архитектури у контексту југословенске уметничке сцене у међуратном периоду, активности љубљанске ревије *Архитектура* (1931–1934), заступености критике у београдском часопису *Уметнички преглед* (1937–1941), ставовима српских архитеката о стамбеном питању, као и идеје архитеката о модернизацији природе. Овим питањима бавили су се Јасна Гаљер, Весна Круљац, Аленка Ди Батиста (Alenka Di Battista), Иван Р. Марковић, Злата Вуксановић Мацура и Драгана Ђоровић.

У другом сегменту монографије под називом „Културни контекст визуелних уметности”, кроз деветнаест огледа истакнутих стручњака проучавају се феномени ликовне, примењене, позоришне и филмске уметности. Фокусирајући се на главне протагонисте, уметничке групе, изложбе, периодичку и критику, овај сегмент обогатили су радови Игора Борозана, Јасмине Трајков, Винка Срхоја, Софије Мереник, Јасмине Чубрило, Јерка Денегрија, Јелене Межински Миловановић, Маријане Вашчић, Драгана Чихорића, Ане Шепаровић, Петра Прелога, Ловорке Магаш Биланџић, Гордане Крстић Фај, Николе Пиперског, Јелице Стевановић, Катарине Јовић, Вјере Медић, Биљане Црвенковић и Дијане Метлић. У овом сегменту се тумаче репрезентативни портрети представника династије Карађорђевић сликара Јована Бијелића, Пета (1922) и Шеста (1927) југословенска уметничка изложба, критички ставови и идеје сликара, критичара, конзерватора и колекционара Косте Страјнића, рана експресионистичка фаза часописа *Зенић*, преиспитује се концепт нове уметности у издањима истог часописа, као и сарадња Михаила С. Петрова са часописом *Зенић* и његовим уредником Љ. Мицићем, допринос руских емиграната развоју српског иконописа и црквеног живописа, делатност групе Живот и њиховог главног идеолога Мирка Кујачића, сарајевска група Четворица, активност и улога сликарске Групе тројица, однос Удружења уметника Земља, и београдског часописа *Данас*, улога Удружења за промицање уметничког обрта Дјело у промовисању примењене уметности у Краљевини СХС/Југославији, активност Удружења југословенских ликовних уметника у Француској, београдски период руског сликара, архитекте и сценографа Леонида Михаиловича Браиловског (1921–1924), гласила Народног позоришта у Београду – *Позоришни лист* и *Сцена*, прилози Богомира Аћимовића Далме о активности југословенских уметника у Паризу у *Недељним илустрацијама*, разматрања дела југословенске уметности из ликовне збирке Етнографског музеја у Београду, обликовање ентеријера Управе двора династије Карађорђевић, као и значај ревије *Кинофон* за развој филмске културе у Краљевини СХС/Југославији.

Тумачећи различите, недовољно историографски осветљене појаве визуелне културе Краљевине СХС/Југославије, ови огледи вишеструко доприносе њеном целовитијем и потпунијем

разумевању. Они су изложени на методолошки утемељен начин, а одликују се исцрпношћу и слојевитошћу, као и прегледно изложеним закључцима заснованим на критички протумаченим изворима. Прилежно истражујући о различитим феноменима међуратне визуелне културе, историографи су своје ставове представили у различитим врстама огледа – монографским, прегледним, расправним, синтетским, као и у прилозима.

Основни текст огледа прате функционалне илустрације, а монографија се одликује и високим квалитетом штампе. Оригиналан и врло репрезентативан дизајн корица заокружује њену вредност, указујући већ на први поглед да је реч о озбиљном подухвату вредном највишег респекта. Стога, похвале упућујемо Ивани Зорановић, задуженој за дизајн корица, као и целом тиму „Досије студија”, који је допринео формирању њеног визуелног идентитета.

Штета је што је овако значајно дело издато у само две стотине примерака. Ипак, ограничени тираж ни на који начин не умањује његову вредност, с обзиром на то да је монографија доступна у пдф верзији на интернету.¹ Ово омогућава једноставан приступ не само стручној већ и широј културној јавности заинтересованој за поменути тематику, чиме се даље утиче на подизање свести о значају визуелне културе међуратног периода. Такође, слојевити сажетак на енглеском језику веома је значајан, јер омогућава иностраним истраживачима (изван поднебља бивше Југославије), чија су професионална усмерења на посредан начин у вези са анализираним темама, темељитији увид у главна питања којима се монографија бави, приказујући и основне идеје сваког огледа.

У формирању спона између истраживања о историји архитектуре и о другим видовима уметничког изражавања у међуратном периоду, у продубљивању експертског дијалога између стручњака са постјугословенског простора, као и у садржајној повезаности огледа и вештој усклађености методолошки разнородних приступа бројних аутора лежи највећа вредност ове монографије. Стога, неопходно је упутити похвале уредницима који су амбициозно приступили захтевном подухвату уређивања монографије, доприносећи у значајној мери њеној високој вредности. Поред уредника и стручњака који су приложили своје огледе, значају монографије допринели су и рецензенти: др Златко Карач, др Лидија Мереник, др Ирина Суботић и др Александра Ступар.

Монографија *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту: 1918–1941* биће незаобилазни ослонац за сва даља проучавања анализираних тема. Истовремено, осим у научним круговима, монографија ће бити коришћена у настави на универзитетима – за продубљивање знања најамбициознијих студената историје уметности и архитектуре. Овај вишеструко значајан историографски допринос обележио је истраживања о визуелној култури Краљевине СХС/Југославије. Надамо се да ће се у предстојећем периоду наставити сарадња истраживача, као и да ће бити формирано још сличних подухвата, неопходних академској заједници.

Сања Д. Кипроски
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
sa.kiproski@gmail.com

¹ Приступ пдф верзији монографије је могућ путем неколико линкова: http://147.91.75.9/manage/shares/publikacije/Arhitektura_i_vizuelne_umetnosti.pdf ; <http://www.arh.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/04/Arhitektura-i-vizuelne-umetnosti-.pdf>